

Stjepan Brebrić, *Kristologija u dogmatskoj teologiji Stjepana Bakšića*, Kršćanska sadašnjost, 2025., 1067 stranica.

Knjiga je podijeljena na sljedeći način: *Riječi zahvale; Uvod*; I. dio – *Stjepan Bakšić – biobibliografski prikaz*; II. dio – *Povijesno-vremenski kontekst dogmatske teologije Stjepana Bakšića*; III. *Kristološko-soteriološki spisi Stjepana Bakšića*; IV. *Dogmatska kristologija Stjepana Bakšića*; *Zaključak; Literatura*, te, konačno, *Popis kratica*.

U *Riječima zahvale* autor djela ističe da se ovdje radi o njegovoj doktorskoj disertaciji koja je obranjena na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu prije desetak godina (usp. str. 3), te ujedno i nabroja pojedina zaslužna imena i njima se, također, kratko zahvaljuje.

U *Uvodu* autor za Bakšića kaže: „Stjepan Bakšić (1889.–1963.) jedan je od najznačajnijih hrvatskih teologa prve polovice prošloga stoljeća. Njegov akademski, znanstveni i publicistički prinos ukupnome povijesnom razvoju hrvatske teološke misli i pisanoga stvaralaštva svrstava ga među najveća imena katoličke teologije na ovim našim zemljopisnim i kulturalnim prostorima uopće“ (str. 5). Bakšić je među suvremenicima smatran jednim od najumnijih svećenika Zagrebačke nadbiskupije. Bio je iznimno nadaren, obrazovan i aktivan na mnogim područjima, a osobito se istaknuo u teološkom, kulturnom i društvenom životu. Nakon Drugoga svjetskog rata, dok je nadbiskup Alojzije Stepinac bio zatočen, kao generalni vikar praktično je upravljao Zagrebačkom nadbiskupijom. Poznat je po duhovnosti, predavanjima, propovijedima i javnom govorništvu, ali i po velikom doprinosu katoličkoj publicistici i književnosti. Sudjelovao je u osnivanju važnih crkvenih i društvenih institucija te imao utjecaj u znanosti, kulturi i politici između dvaju svjetskih ratova. Ipak, njegovo glavno područje djelovanja bio je znanstveno-teološki rad, posebno akademsko poučavanje i stvaranje moderne hrvatske dogmatske teologije (usp. str. 5-6). Bakšić je ostavio gotovo tristotinjak bibliografskih jedinica, od kojih mnoge imaju veliku znanstvenu vrijednost. Četrdesetih i početkom pedesetih godina pisao je priručnike dogmatske teologije u obliku neoskolastičkih „institucija“. Objavljena su samo dva djela – *Presveto Trojstvo* (1941.) i prvi svezak *Bog Stvoritelj* (1946.), a koji svjedoče o njegovoj znanstvenoj i didaktičkoj izvrsnosti. Drugi svezak nije objavljen zbog poslijeratne nestašice papira i ograničenja

katoličkog izdavaštva. U rukopisu su ostala i njegova djela o kristologiji i teologiji milosti, o kojima se dugo nije znalo dovoljno podataka, a što je potaknulo autora na izbor kristološke teme za svoja istraživanja (usp. str. 6-7).

U ranijem istraživanju Bakšićeva teološko-publicističkog rada autor je djelomično proučavao i njegove neobjavljene priručnike dogmatske teologije, a što je potaknulo potrebu za sustavnijim istraživanjem. Iako je prvotno planirao usredotočiti se na Bakšićevu kristologiju, zbog važnosti i širine njegova teološkog opusa odlučio je obuhvatiti šire područje dogmatske teologije. Cilj rada je temeljito istražiti kristologiju u okviru cjelokupne Bakšićeve teologije, koristeći objavljene i rukopisne tekstove. Time se nastoji pružiti iscrpan prikaz njegove misli, te postaviti temelje za sveobuhvatnu znanstvenu i kritičku monografiju o Stjepanu Bakšiću (usp. str. 7-8).

Tema disertacije odabrana je zbog više međusobno povezanih teoloških i znanstvenih razloga. Posebno je važan trinitarno-teološki priručnik Stjepana Bakšića, koji i danas ima značajno mjesto u hrvatskoj teološkoj znanosti jer predstavlja reprezentativno djelo neoskolastičke teološke literature i vrijedan udžbenik za proučavanje otajstva Trojedinoga Boga. Iako je nastao u određenom povijesno-teološkom kontekstu i prije suvremenih pristupa, priručnik i dalje zadržava didaktičku i znanstvenu vrijednost. Njegova važnost osobito se očituje u obradi trinitarnoga nauka, terminologiji i povijesno-teološkim pristupima, dok se njegova aktualnost treba promatrati u okviru njegova povijesnog dometa i konteksta u kojem je nastao (usp. str. 8-9).

Nakon istraživanja Bakšićeve teološke publicistike, mentori su Brebrića potaknuli na daljnje proučavanje njegova kristološkog rukopisa. Na izbor teme utjecali su i drugi razlozi: isticanje kristološke usmjerenosti Bakšićeva rada, kao i uočene praznine u ranijim prikazima njegove dogmatske teologije. To je potaknulo zanimanje za sustavno istraživanje njegove kristologije u okviru cjelokupne teološke misli. Istraživanje je prošireno i na teologiju milosti te na cjelinu Bakšićeva dogmatsko-teološkog sustava, jer se pokazalo da je kristološka perspektiva središnja u njegovu teološkom razmišljanju. Budući da je Bakšić pokušao sastaviti moderne hrvatske priručnike dogmatske teologije, od kojih su mnogi ostali u rukopisu, tema disertacije oblikovana je tako da obuhvati sve njegove priručnike, s posebnim naglaskom na temeljitu

analizu kristologije unutar ukupne dogmatsko-teološke cjeline (usp. str. 9-11).

Glavni je cilj istraživanja znanstveno predstaviti, protumačiti i smjestiti u kontekst dogmatsko-teološku, posebno kristološko-soteriološku misao Stjepana Bakšića na temelju njegovih objavljenih i rukopisnih priručnika. Posebna se pozornost posvećuje detaljnoj analizi njegove kristologije te utvrđivanju njezina odnosa prema ostalim područjima dogmatske teologije. Istraživanje, također, obuhvaća predstavljanje dosad nedovoljno poznate rukopisne građe i ispitivanje Bakšićeve namjere stvaranja moderne hrvatske dogmatsko-teološke sume. Cilj je utvrditi je li kristologija središnja perspektiva njegova teološkog sustava i može li služiti kao ključ za razumijevanje cjelokupne teologije. U radu se analiziraju polazišta, struktura, metoda i dometi Bakšićeve kristologije te procjenjuje njezina povijesna vrijednost i moguća suvremena aktualnost. Uz to, istraživanje želi potaknuti daljnje proučavanje i objavljivanje njegovih rukopisnih priručnika, osobito onih iz područja kristologije i teološke antropologije (usp. str. 11-12).

Istraživanje je strukturirano u četiri glavne etape. Prve dvije služe kontekstualizaciji (unutarnjoj i vanjskoj), dok se u trećoj i četvrtoj etapi predstavljaju, analiziraju i kritički vrednuju Bakšićeva kristologija i njegova teološka misao. Iako je kristologija središnji predmet rada, istraživanje istodobno obuhvaća i širu dogmatsko-teološku perspektivu. Zbog toga je ova struktura djelomično uvjetna, a stvarni tijek istraživanja i metodologija detaljnije se razrađuju u prikazu sadržaja svakoga od četiri dijela rada (usp. str. 12).

I. dio – *Stjepan Bakšić – biobibliografski prikaz* sadrži sljedeća poglavlja: 1. *Teolog, publicist, kanonik*; 2. *Periodizacija spisateljskoga rada*; 3. *Dogmatsko-teološki spisi*; 3.1. *Dogmatska teologija*; 3.1.1. *Pojmovno pojašnjenje*; 3.1.2. *Dogmatska teologija kao suvremena teološka disciplina*; 3.1.3. *Dogmatska teologija Stjepana Bakšića*; 3.2. *Publicistički dogmatsko-teološki spisi*; 3.3. *Priručnici dogmatske teologije*; 3.3.1. *Presveto Trojstvo*: 3.3.1.1. *Opis djela*; 3.3.1.2. *Sadržaj i nauk*; 3.3.1.3. *Značajke*; 3.3.1.4. *Izvori*; 3.3.2. *Bog Stvoritelj (sv. 1)*: 3.3.2.1. *Opis djela*; 3.3.2.2. *Sadržaj i nauk*; 3.3.2.3. *Značajke*; 3.3.2.4. *Izvori*; 3.3.3. *Bog Stvoritelj (sv. 2)*: 3.3.3.1. *Opis djela*; 3.3.3.2. *Sadržaj i nauk*; 3.3.3.3. *Značajke*; 3.3.3.4. *Izvori te, konačno*, 3.3.4. *Posvećujuća milost*: 3.3.4.1. *Opis djela*; 3.3.4.2. *Sadržaj i nauk*; 3.3.4.3. *Značajke*; 3.3.4.4. *Izvori*. U

prvome dijelu rada donosi se cjeloviti biografski i znanstveno-teološki prikaz života, djelovanja i stvaralaštva Stjepana Bakšića. Najprije se, na temelju postojećih podataka i novih istraživanja, prikazuje njegov životni put i glavna područja djelatnosti te se postavljaju temelji za buduće detaljnije proučavanje i izradu opsežnijega životopisa. Zatim se sustavno obrađuje periodizacija njegova spisateljskog rada, promatrana kronološki i tematski. U radu se, također, pojašnjava pojam dogmatske teologije, istražuje njezino značenje kao suvremene teološke discipline te način na koji ju je Bakšić razumijevao. Nakon toga izdvajaju se i sažeto analiziraju važniji teološko-publicistički spisi, a čime se pokazuje širina njegovih teoloških interesa i tematika kojima se bavio. Posebna se pozornost posvećuje objavljenim i rukopisnim priručnicima dogmatske teologije, a koji se obrađuju prema jedinstvenoj strukturi: opis djela, sadržaj i nauk, značajke i izvori, kako bi se osigurala teološka kontekstualizacija njegove kristologije. Istraživanje se provodi primjenom različitih metodoloških pristupa, uključujući faktografsku i povijesno-literarnu analizu, kritičku usporedbu izvora, analizu i sintezu te procjenu značenja i aktualnosti obrađenih teoloških tema.

II. dio – *Povijesno-vremenski kontekst dogmatske teologije Stjepana Bakšića* sadrži sljedeća poglavlja: 1. *Društveno-politička situacija*; 2. *Crkvena situacija*; 2.1. Općenite crkvene prilike; 2.2. Domaće crkvene prilike; 3. *Teološka situacija*; 3.1. Općenite teološke prilike; 3.2. Domaće teološke prilike te, konačno, 4. *Neoskolastika i neotomizam*. Drugi dio rada donosi vanjsku kontekstualizaciju kristologije i dogmatske teologije, prikazujući povijesno-vremenski okvir njegova teološkog i znanstvenog stvaralaštva. Istraživanje je organizirano u tri razine. Na prvoj se utvrđuje neposredni povijesni kontekst života i djelovanja, a koji se smješta u razdoblje između Prvoga i Drugoga vatikanskog koncila, pri čemu se analiziraju društveno-političke, crkvene i teološke okolnosti toga vremena. Na drugoj razini promatra se kako su te povijesne okolnosti i njihove opće značajke prisutne u samome Bakšićevu pisanom opusu. Treća razina usmjerena je na istraživanje pojmova skolastike i tomizma, odnosno neoskolastike i neotomizma, i to najprije u njihovom povijesno-filozofijskom i teološkom razvoju, a zatim i u odnosu na Bakšićevo stvaralaštvo. Na temelju toga nastoji se odrediti najprikladnija kvalifikacija njegova teološkog opusa s obzirom na povijesne modele kršćanske misli. Metodološki, ovaj dio rada oslanja se ponajprije na

historiografski pristup, osobito povijesno-kulturalni, crkveni, teološki i filozofijski, a uz primjenu etimoloških, filoloških i terminoloških analiza. Takav pristup omogućuje šire razumijevanje društvenih i teoloških procesa, kao i razlikovanje povijesno uvjetovanih elemenata od onih koji su u Bakšićevu djelu suvremeni i aktualni.

III. *Kristološko-soteriološki spisi Stjepana Bakšića* sadrži sljedeća poglavlja: 1. *Kristološko-soteriološki priručnici*; 1.1. Rukopis Kristologija; 1.1.1. Opis djela; 1.1.2. Sadržaj i nauk; 1.1.3. Općenite značajke; 1.2. Rukopis Soteriologija; 1.2.1. Opis djela; 1.2.2. Sadržaj i nauk; 1.2.3. Općenite značajke; te, konačno, 2. *Ostali kristološki spisi*; 2.1. Krist Kralj i svetkovina Krista Kralja; 2.2. Marija – naša posrednica. Treći dio rada usmjeren je na Bakšićeve kristološke spise, a ponajprije na kristološko-soteriološki rukopis koji se detaljno znanstveno obrađuje. Uz njega se analiziraju i dva odabrana teološko-publicistička teksta važna za kristologiju – jedan o kristokraciji, a drugi o Marijinu posredništvu svih milosti. U istraživanju rukopisa primjenjuje se slična metodologija kao i kod drugih Bakšićevih priručnika dogmatske teologije: opis djela, prikaz sadržaja i nauka te analiza općih značajki. Posebna se pozornost posvećuje autentičnosti i izvornosti tekstova, njihovoj literarnoj formi, dataciji, strukturi, stupnju dovršenosti i odnosu između kristologije i soteriologije. Također se kritički procjenjuje kako su te dvije teološke cjeline međusobno povezane u autorovoj koncepciji. U ovom dijelu rada dodatno se analiziraju pojedina kristološko-soteriološka pitanja, provodi se pojmovna i terminološka analiza te se razmatraju mogućnosti budućeg kritičkog izdanja rukopisnih priručnika. Metodološki se istraživanje temelji na analizi, usporedbi i teološkoj komparaciji različitih kristoloških i soterioloških uvida unutar Bakšićeva ukupnog teološkog stvaralaštva.

IV. *Dogmatska kristologija Stjepana Bakšića* sadrži sljedeća poglavlja: 1. *Dogmatska kristologija?*; 1.1. Pojmovna distinkcija; 1.2. Povijesno-teološka distinkcija; 1.3. Bakšićeva distinkcija; 2. *Polazišno-perspektivne odrednice – arhitektonska načela kristologije*; 2.1. Teologija nadnaravnoga; 2.2. Haritološka perspektiva; 2.3. Hamartiološka perspektiva; 2.4. Trinitarno-teološka perspektiva; 3. *Sadržajno-metodičke predilekcije – strukturalna načela kristologije*; 3.1. Isus Krist – predodređeni posrednik između Boga i čovjeka; 3.1.1. Ontološko posredništvo; 3.1.1.1. Osoba posrednika; 3.1.1.2. Naravno sinovstvo; 3.1.2. Moralno posredništvo;

Djelo posrednika; 3.1.2.2. „Adoptivno sinovstvo“; 3.2. Teološki stil, metoda, terminologija; 3.2.1. Teološko-stilistička obilježja; 3.2.2. Teološko-metodološka obilježja; 3.2.3. Teološko-terminološka obilježja. Četvrti dio rada čini središnji i najvažniji istraživački dio cijele disertacije. U njemu se okupljaju i sustavno primjenjuju svi metodološki postupci koji su korišteni u prethodnim dijelovima, ali s posebnim naglaskom na analitičko-sintetički pristup. To znači da će se najprije detaljno analizirati pojedini elementi Bakšićeve kristologije, a zatim će se povezati u cjelovitu teološku sintezu kako bi se jasnije razumjela struktura i značenje njegova teološkog sustava. Uz to će se primijeniti i dodatne metode, osobito teološka i filozofska hermeneutika, koje služe dubljem tumačenju autorovih tekstova i ideja. Na nekim razinama istraživanja koristit će se i jezikoslovna te terminološka analiza kako bi se preciznije razumjeli pojmovi, izrazi i način na koji ih u svojoj teologiji koristi. S obzirom na važnost teme, u ovome dijelu rada primijenjena je i šira znanstvena usporedba s drugim teološkim pristupima. Posebno se provela teološka komparacija kojom se Bakšićeva kristologija usporedila s različitim razdobljima razvoja kristološke misli, ali i sa suvremenim teološkim istraživanjima. Na taj način omogućila se temeljitija kritička prosudba i vrednovanje njegova doprinosa. Ukratko, ovaj dio rada temelji se na kombinaciji analize, sinteze, tumačenja i kritičke evaluacije, a čime se nastoji što potpunije razumjeti i procijeniti Bakšićeva kristologija unutar šireg teološkog konteksta.

Na samom kraju u *Zaključku* autor iznosi glavne naglaske svojega istraživanja i ističe Bakšićeve zasluge u suvremenoj povijesti domaće teološke misli i teološkog stvaralaštva. Bakšićev neoskolastički pristup može se promatrati i kritički i pozitivno. S jedne strane, odgovara teološkim kriterijima predkoncilske teologije, a s druge pokazuje vrijednost u obnovljenom zanimanju za teološko-spekulativni pristup kršćanskim otajstvima. Autor upozorava i na pretjerane kritike neoskolastike koje suvremenu teologiju često suprotstavljaju starijim pristupima, a takva ocjena zanemaruje stvarni povijesni razvoj i samokritičnost teološke misli. Tako se naglašava potreba uravnoteženog vrednovanja neoskolastike i njezina doprinosa kršćanskoj filozofiji i teologiji. Neoskolastička izobrazba teologa nije sprječavala razvoj originalnih teoloških ideja, nego je mnogima bila temelj za stvaranje vlastitih teoloških sustava. Iako su nakon Drugoga vatikanskog koncila neki teolozi s nostalgijom gledali

na raniju jasnoću i logičku strogoću teologije, povijesni razvoj pokazuje da teologiju treba promatrati u kontinuitetu i uz kritičko vrednovanje različitih razdoblja. U tom kontekstu teško je Bakšićevu kristologiju potpuno odvojiti od neoskolastičke teologije, ali se ističe da njegova misao pokazuje i suvremenost te trajnu aktualnost. Brebrić ističe da Bakšićeva kristologija ostaje važna ne samo sadržajno nego i metodološki, jer povezuje klasične teološke tradicije (patrističku, skolastičku i neoskolastičku), s novijim pristupima kristološkog promišljanja. Njegova kristologija ima jasnu strukturu i hermeneutička načela koja pokazuju povezanost kršćanskih otajstava i njihovo jedinstvo, a time doprinose i suvremenom razumijevanju teologije. Na kraju se ističe da je Bakšić dao značajan doprinos razvoju hrvatske sustavne teologije i teološke misli. Bavio se mnogim temama važnima ne samo za znanstvenu teologiju, nego i za kršćanski život i praksu. Svojim radom produbio je razumijevanje vjere, pridonio evangelizacijskom poslanju Crkve te razvoju teološke izobrazbe, posebno za buduće teologe, svećenike i laike koji sudjeluju u promicanju kršćanskih vrijednosti u društvu. U tekstu se naglašava da je Bakšić posvetio svoj život razvoju hrvatske teološke znanosti i kulture, ulažući u svoje radove sve svoje sposobnosti i snagu. Njegovi teološki priručnici zamišljeni su kao djela najviše znanstvene i književne razine, a iz njegova opsežnog pisanog stvaralaštva vidi se koliko je bio predan sustavnoj teologiji. Iako u to vrijeme nije imao mnogo uzora u domaćoj teološkoj produkciji te vrste, svojim je radom dao velik doprinos razvoju teološke misli i znanstvene pismenosti. Zbog toga se ističe potreba da se njegova već dovršena djela dogmatske teologije što prije kritički objave. Bakšićeva teološka misao ne zatvara se u određeno povijesno razdoblje niti se zaustavlja na starijim modelima teologije, nego potiče na znanstveno i teološki dosljedno promišljanje. Unatoč složenosti teoloških rasprava, njegova misao u konačnici vodi prema bitnom kršćanskom uvjerenju da je čovjek potpuno upućen na Boga i stvoren za Boga te da je smisao života sve dublje upoznati Boga kako bi ga mogao više ljubiti. U Bogu se već sada nalazi istinska radost čovjeka, a njezina punina ostvaruje se u vječnom blaženstvu. Naglašava se i kristološka dimenzija teologije. Po Isusu Kristu čovjek već sada sudjeluje u Božjem životu i pripada Božjem kraljevstvu koje je prisutno u srcima vjernika. Zbog toga kršćanin nije pozvan pasivno promatrati svijet, nego aktivno sudjelovati u njegovoj izgradnji i doprinositi kulturi, radosti i

punini života. Krist se prikazuje kao obnovitelj svega stvorenoga, dok se čovjek shvaća kao „mikrokozmos“ koji u sebi nosi prirodnu i nadnaravnu dimenziju. Na kraju se ističe važnost milosti koja je već sada darovana čovjeku i koja vodi prema konačnoj proslavi – Božjoj i ljudskoj. U Isusu Kristu ostvaruje se savršeno zajedništvo Boga i čovjeka, a što predstavlja temelj teologije koja je istodobno teocentrična i kristocentrična, a usmjerena prema čovjeku i njegovu spasenju.

Na samom kraju, ova iznimno opsežna i temeljita studija predstavlja vrijedan doprinos hrvatskoj teološkoj znanosti te zaslužuje pozornost šire teološke i akademske javnosti. Knjiga je osobito korisna studentima teologije, profesorima, istraživačima i svima koji se bave sustavnom teologijom, poviješću teološke misli i kristologijom. Autor je uspio na sustavan i znanstveno utemeljen način prikazati teološku misao Stjepana Bakšića te je smjestiti u širi povijesni i teološki kontekst, a čime je otvorio prostor za nova istraživanja i dublje razumijevanje hrvatske teološke tradicije. Posebna vrijednost knjige očituje se u detaljnoj analizi Bakšićeve kristologije i njezina mjesta unutar njegova cjelokupnog dogmatsko-teološkog sustava. Time djelo ne donosi samo povijesni prikaz jednog teologa, nego pruža i poticaj za promišljanje o kontinuitetu i razvoju teološke misli, kao i o odnosu između klasičnih teoloških pristupa i suvremenih teoloških istraživanja. Knjiga, također, pridonosi boljem razumijevanju neoskolastičke teologije i njezina značenja u razvoju katoličke teološke znanosti. Zbog svoje znanstvene temeljitosti, bogate dokumentacije i jasnoće metodološkog pristupa, ovo djelo može poslužiti kao važan referentni izvor za daljnja istraživanja, ali i kao poticaj za objavljivanje i proučavanje Bakšićevih neobjavljenih rukopisnih priručnika. Ujedno potiče čitatelja na dublje razmišljanje o kristološkim temama i o mjestu teologije u suvremenom kulturnom i crkvenom kontekstu. Stoga se knjiga može s punim pravom preporučiti svima koji žele produbiti svoje razumijevanje kristologije, upoznati se s doprinosom Stjepana Bakšića hrvatskoj teološkoj misli te, u konačnici, bolje razumjeti razvoj dogmatske teologije kod nas.

Ivan Macut